

Вітвицька С.С. Естетичне виховання майбутнього вчителя в контексті ідей В.О. Сухомлинського // Естетичне виховання дітей та молоді: теорія, практика, перспективи розвитку: збірник наукових праць / за ред. О. А. Дубасенюк, Н. Г. Сидорчук. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2012. – С. 142-150.

УДК 37.013 (075.8)

С.С. Вітвицька,
доктор педагогічних наук, професор
(Житомирський державний університет імені Івана Франка)

ЕСТЕТИЧНЕ ВИХОВАННЯ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ В КОНТЕКСТІ ІДЕЙ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО

У статті аналізуються поняття "естетика", "естетичне виховання", "естетичне середовище", "естетична культура майбутнього вчителя"; розглядаються основні напрями організації естетичного середовища та формування естетичної культури майбутніх учителів у вищому навчальному закладі.

В статье анализируются понятия «эстетика», «эстетическое воспитание», «эстетическая среда», «эстетическая культура будущего учителя»; рассматриваются основные направления организации эстетической среды и формирования эстетической культуры будущих учителей в высшем учебном заведении.

The concepts of "aesthetics", "aesthetic education", "aesthetic environment", "aesthetic culture of future teacher", are analysed in the article; basic directions of organization of aesthetic environment and forming of aesthetic culture of future teachers are examined in higher educational establishment.

Сучасний розвиток вищої педагогічної освіти передбачає розв'язання проблем гуманізації та гуманітаризації навчально-виховного процесу у ВНЗ, насамперед, шляхом підвищення рівня

духовної культури особистості майбутнього вчителя, розширення його світоглядних орієнтирів, формування морально-естетичних ідеалів і переконань, сприймання світу та прагнення до його зміни за законами краси.

У системі пріоритетів розвитку українського суспільства удосконалення педагогічної підготовки в цьому аспекті постає як одне із найголовніших завдань.

Сьогодні, коли в галузі естетики відбувається загострення боротьби різних напрямів мистецтва, а в суспільстві відчувається падіння моралі серед молоді, формування моральної та естетичної культури майбутнього вчителя має набути випереджувального характеру.

Проблема морально-естетичного виховання молоді розглядається під різними кутами зору філософами, педагогами, психологами, зокрема: світоглядні аспекти (В. Андрущенко, Є. Бистрицький, Г. Васянович, М. Каган, П. Саух), формування естетичної культури особистості (С. Кононанець, Л. Масол, Н. Миропольська, О. Отич, О. Рудницька); взаємозв'язок та взаємозалежність мистецьких і культурних явищ (Л. Кондрашова, Л. Левчук, Л. Предтеченська, Г. Шевченко); проблема формування естетичного ставлення учнівської молоді до природи мистецтва, людини (О. Осовська, Г. Падалка, О. Семашко); психологічні особливості сприймання художніх творів (Б. Ананьєв, Л. Божович, Л. Виготський, О. Запорожець, О. Леонт'єв, С. Рубінштейн); взаємодія морального і естетичного у діяльності вчителя (О. Духнович, М. Корф, А. Макаренко, Я. Мамонтов, В. Сухомлинський, К. Ушинський); естетичне виховання майбутнього вчителя І. Зязюн, А. Комарова, М. Лещенко, Г. Петрова, В. Подрезова, Л. Хомич, Г. Фешина).

Метою цієї статті є розкриття ідей В. Сухомлинського в контексті їх використання в естетичному вихованні майбутнього вчителя.

Філософською основою естетичного виховання є естетика, предметом дослідження якої є чуттєва культура людини.

Естетика – наука про загальні закономірності художнього освоєння дійсності людиною, сутність і форми відображення дійсності та перетворення життя за законами краси.

Естетичне виховання базується на природних можливостях естетичного розвитку людини. Проте ці потенційні можливості перевтілюються у реальні здібності тільки завдяки вихованню.

Естетичне виховання – педагогічна діяльність, спрямована на формування здатності сприймати і перетворювати дійсність за законами краси.

Метою естетичного виховання є високий рівень естетичної культури особистості, її здатність до естетичного освоєння дійсності, естетичної діяльності.

Естетична культура відображає рівень сформованості у людини естетичних знань, смаків, ідеалів, здібностей до естетичного сприймання явищ дійсності, творів мистецтва, потреби вносити прекрасне в оточуючий світ, оберігати природну красу. Її рівень виявляється як у розвитку всіх компонентів естетичної свідомості (почуттів, поглядів, переживань, смаків, потреб, ідеалів), так і в розвитку умінь і навичок активної перетворюючої діяльності у мистецтві, праці, побуті, людських взаєминах.

Естетична свідомість — форма суспільної свідомості, яка є художньо-емоційним освоєнням дійсності через естетичні сприйняття, почуття, судження, смаки, ідеали і виражається в естетичних поглядах та мистецькій творчості.

Вищий навчальний заклад призначений не тільки для оволодіння студентами знаннями, а й для розвитку і відтворення культури.

Представником певного рівня культури виступає не тільки система знань, умінь, навичок, але й світогляд, життєві позиції, морально-естетичні цінності викладача. Саме викладач має допомогти студенту – майбутньому вчителю прилучитися до красивого, відтворювати прекрасне у навчанні і поведінці.

"Естетичне виховання, яке надає певної спрямованості пізнавальній і творчій діяльності учня, розвитку і задоволенню його духовних запитів у процесі багатогранної діяльності, охоплює всі сфери духовного життя особистості", – стверджує В. Сухомлинський [7, с. 373-374].

Завданнями професорсько-викладацького складу є створення естетичного середовища у ВНЗ. Під естетичним середовищем ми розуміємо весь комплекс предметних і духовних впливів на формування естетичних почуттів, смаків, світогляду майбутнього вчителя.

Усе прекрасне, що існує в навколишньому світі і створене людиною для інших людей, повинно доторкнутися до серця дитини і облагородити його, – наголошує у своїх працях В. Сухомлинський [7, с. 257].

Організація естетичного предметного середовища у вищому навчальному закладі здійснюється за такими напрямками:

По-перше, відповідність зовнішнього вигляду студентів і викладачів естетичним і моральним нормам. Зовнішній вигляд, як викладача, так і студентів має бути естетично виразним, виявляти вишуканий естетичний смак, почуття міри і професійної гідності педагога.

Особлива увага має приділятися тому, що "вінцем краси є відповідність зовнішньої елегантності внутрішньому благородству, зовнішній скромності – внутрішній гідності" [7, с. 383].

Другий напрям – естетичне оформлення приміщення (аудиторій, залів, коридорів, житла в гуртожитках) та його збереження.

З цією метою потрібно дбати "про нагромадження естетичних вражень, з цього починається піклування про естетичну обстановку, щоб усе, що оточує було б з естетичного боку неоціненним" [7, с. 385].

Організація естетичного середовища у вищому навчальному закладі передбачає створення естетичної атмосфери у навчально-виховному процесі, у викладанні навчальних предметів з усіх навчальних дисциплін, поза аудиторної роботи з предмету; у взаємостосунках членів професорсько-викладацького складу, як всього закладу, так і колективів кафедр, колективів студентських груп; у взаєминах між студентським і викладацьким колективами.

В. Сухомлинський стверджував, що краса облагороджує людину лише тоді, коли вона працює, створюючи красу [7, с. 386].

Ефективність естетичного впливу педагогічного процесу залежить від розуміння сутності освіти. Освіта – це не механічна передача знань, умінь, навичок, а пробудження уяви, фантазії особистості студента.

З нашого погляду, головна мета естетичного виховання майбутнього вчителя полягає у тому, щоб розкрити таємниці впливу прекрасного, досконалого на психіку дитини, на її внутрішній світ, одночасно формувати естетичне ставлення до життя (усвідомлене переживання своєї причетності до інших людей, природи, творів людської діяльності, матеріальної і духовної культури). Основною

умовою розвитку такого ставлення є залучення студентів до вирішення творчих завдань, які є проявом їх творчої діяльності, зумовленої індивідуальністю, рівнем його інтелектуального та естетичного розвитку.

Науковці, розробляючи професіограму вчителя, окреслюють такі якості і властивості його художньо-естетичної культури: потреба у систематичному художньому вихованні, самовихованні та самоосвіті; широкий естетичний та художній кругозір; високорозвинений естетичний смак; уміння аналізувати і сприймати естетичні об'єкти дійсності; високий рівень творчих здібностей [3, с. 85-88].

На думку Л. Суходольської-Кулешовою, естетичне осягнення світу містить чотири види діяльності: пізнавальна, ціннісно-орієнтуюча, перетворююча, комунікативна, які об'єднуються у художній творчості та є її підсистемами [5, с. 83-87].

Наступний напрям – це естетика взаємостосунків, взаємовідношень викладача і студента, студента – студентів, високий рівень культури спілкування і мовленнєвої культури.

Спосіб існування особистості – це постійний вихід за межі самої себе, прагнення до зростання й розвитку, напрямок якого вихователь не може передбачити заздалегідь, і він не має права приймати скільки-небудь відповідальні рішення за вихованця, якими зрозумілими ці рішення не здавалися йому. Найголовніший прийом виховання - це сприймання людини такою, якою вона є, без прямих оцінок і наставлянь. Тільки в цьому разі буде зберігатися у вихователя контакт із вихованцем. «Оволодівай головним у духовній культурі – культурою людських стосунків. Умій розрізняти світле і похмуре...», – така настанова В.О. Сухомлинського є єдиною умовою плідної взаємодії обох учасників виховного процесу [6, с. 62-202].

Розглядаючи естетичне з філософських позицій, С. Клименченко підкреслює внутрішню спорідненість, суттєву єдність етичної та мистецької сфер у ставленні людини до наслідків культурно-історичного процесу, до навколишнього середовища. З гуманістичної точки зору прекрасним є те, що духовно підносить людину і робить її шляхетною [2, с. 119-126].

Головне завдання викладача вищого навчального закладу – розкрити перед студентом широке коло виборів, яке часто не відкривається студентською молоддю через її обмежений життєвий

досвід, недоліки знань і незасвоєність усього багатства культури. При цьому викладачеві слід уникати однозначних способів вираження власних оцінок того чи іншого вибору, завжди зберігаючи за студентом право на самостійне прийняття рішень.

Краса – джерело морального багатства людини [7, с. 279]. Завдання ВНЗ полягає у тому, щоб краса стала могутнім засобом морального виховання, джерелом справжньої людяності.

Людська культура найтонше виявляється у культурі почуттів. В уявленні про людську красу ми на перше місце ставимо духовну красу – вірність переконанням, людяність, непримиримість до зла [7, с. 374].

Таким чином, естетичне виховання постає як система формування не тільки цілісного сприймання й розуміння прекрасного в мистецтві та дійсності, а й естетично-етичної, гуманістичної культури вчинків майбутнього вчителя.

«Естетичне виховання націлене на формування цілісної творчої особистості, охоплює інтелектуальну, ціннісно-орієнтаційну її сторони. Вона пронизує всі сфери життєдіяльності людини.

Естетичне виховання всеохоплююче і визначає не тільки знання, а й характер людини. «У процес естетичного виховання естетика не просто засвоюється людиною як певне знання, а стає наче частиною її [1, с. 479].

«Крім того, функціональними особливостями естетичного виховання є: артистизм – удосконалення естетичних почуттів, смаків людини, його образу і життєвої поведінки; ціннісно-орієнтаційний ефект – набуття естетичної здатності вибирати напрям діяльності відповідно до цієї системи; креативність – розвиток здатності до творчого сприйняття світу і мистецтва, до творчого характеру діяльності [1, с. 480-481].

Власне спонукання до творчої діяльності, розвиток креативності – мета естетичного виховання. Естетичне виховання – це водночас і естетична діяльність особистості і її участь в естетичному процесі.

Естетичне виховання стає найбільш дієвим в ігровій ситуації: почуття і думки людини удосконалюються, коли вони вивільнені від прихованих мотивів, за умови посиленої внутрішньої роботи свідомості, що не передбачає негайної практичної дії, зате у такий спосіб гартує людину до реального життя [1, с. 480].

Прикладом таких ігор може бути запровадження модульно-контекстного навчання ігрових технологій у процесі вивчення педагогічних дисциплін.

Повноцінний естетичний розвиток – це не розкіш, а необхідний компонент всебічного, гармонійного розвитку особистості, при відсутності якого нема і не можуть бути повноцінного розвиненого інтелекту та повноцінного засвоєння моральних принципів [4, с. 22].

Краса – джерело морального багатства людини [7, с. 379].

Одним із найважливіших завдань естетичного виховання у ВНЗ – допомога студенту у створенні індивідуального стилю життя, діяльності і спілкування. Для розв'язання цього завдання викладачеві необхідно володіти деякими навичками і методиками психодіагностики, а також озброїти студентів прийомами самопізнання. Найважливіше значення має знання психологічних і психофізіологічних особливостей студентів, обумовлених їхнім соціальним статусом, віком і характером основної діяльності.

Це допомагає сформулювати основні вимоги до організації естетичного виховання майбутнього вчителя:

- Формування його особистості у системі освіти – головна мета для реалізації якої необхідно створити умови для її вільного саморозвитку.

- Викладач має максимально розкривати коло вибору шляхів самореалізації, самоактуалізації особистості студента.

- Необхідно забезпечувати співробітництво педагога і студентів; дотримуватися принципів педагогіки співробітництва, сформульованих В.О.Сухомлинським (максимальне стимулювання самостійності в навчанні та його індивідуалізація). Естетичне виховання може розглядатися як діяльність спрямована на розвиток почуттєвої сфери особистості. Людська культура – найтонше виявляється в культурі почуттів.

- Без індивідуальних особистих почуттів немає естетичної культури [7, с. 378].

- Бажане не тільки ділове, а й міжособистісне спілкування викладача зі студентами.

В. Сухомлинський всебічно обґрунтував тезу про велике виховне значення слова. Недооцінену ролі слова у вихованні, невправне, неефективне його використання він небезпідставно вважав ахіллесовою п'ятою сучасної йому літератури з методики

виховання, найуразливішою стороною практичної роботи значної частини вихователів.

Слово – самий тонкий та самий гострий інструмент, яким ми, вчителі, повинні вміло доторкатися до сердець наших вихованців. В руках вихователя слово – такий же могутній засіб, як музичний інструмент у руках музиканта, як фарба в руках живописця. Як без скрипки немає музики, без фарби і пензля – живопису, без мармуру й різця – скульптури, так без живого, трепетного, хвилюючого слова немає школи, педагогіки. Слово – це ніби той місток, через який наука виховання переходить у мистецтво, майстерність. Виховання словом - саме складне і саме важке, що є у педагогіці.

Педагог конкретно розкривав виховні можливості живого, усного й друкованого слова, визначав ті умови, за яких воно якнайкраще виконує свої функції.

"Неправильним є твердження, яке ще, на жаль, інколи можна почути і від науковців, і від окремих учителів: слабкість виховання в багатьох школах пояснюється, мовляв тим, що воно – "словесне", – писав В.Сухомлинський. – Насправді виховання стає немичним, безсилим саме тоді, коли забувають, що в нашому розпорядженні є, по суті, єдиний тонкий і надійний, всесильний і гострий інструмент виховання – слово. Дивним звучить навіть цей термін, в який дехто вкладає безліч гріхів, – "словесне виховання". Справжній вихователь, власне, і повинен досконало володіти мудрим словом. У ньому акумулюються відносини між людьми, слово виявляє ідею, а ідея – основа виховання. Серце дитини повинно бути відкритим слову, думці, переконанням, навчанням вихователя" [7, с. 174].

Слово – могутній засіб впливу на свідомість виховуваних, хоча, звісно, не все у вихованні може бути зведене тільки до слова. Мистецтво виховання доконечно включає вміння говорити, звертатися до людського розуму і серця.

Все залежить від того, яким є слово, – розумним і чуйним, ясним і дохідливим, принциповим і відвертим, щирим і доброзичливим, упевненим і переконливим чи, навпаки, – порожнім, безбарвним, нікчемним, фальшивим, розрахованим на те, щоб проникнути в душу вихованців, а на те, щоб принизити їх. Особливо наполягає педагог на тому, слово має бути правдивим.

В уявленні про людську красу ми на перше місце ставимо духовну красу – вірність переконанням, людяність, непримиримість до зла [7, с. 374].

У творах великого педагога ми зустрічаємо поради, в яких він звертає увагу на те, що якщо вчитель прагне, щоб його виховання стало мистецтвом, необхідно відточувати слово. Потрібно шукати в невичерпній скарбниці нашої рідної мови перлини.

У ході навчального процесу викладачі в першу чергу приділяють увагу передачі студентам знань, формування умінь і навичок. Це, поза сумнівом, важливо, проте, часто залишається поза увагою не менш, а то й більш важливе завдання – розвиток духовності студента. Зміст освіти має підпорядковувати тих, хто навчається, бути «антропоцентричними», а не «предметоцентричними».

Щоб правильно навчити учнів, треба майбутньому вчителю навчитися правильно сприймати й оцінювати красу.

Естетична оцінка праці – це джерело моральної гідності трудівника [7, с. 387]. Студентська молодь, що є джерелом поповнення української інтелігенції, має бути інтелектуальною і морально-естетичною елітою суспільства.

Вищий навчальний заклад призначений не тільки і, мабуть, не стільки для «передачі» спеціальних знань, умінь та навичок, скільки для розвитку і відтворення загальнолюдської й національної культури, формування духовності майбутнього вчителя, наступних поколінь громадян України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Боров Ю.Б. Эстетика. – 4-е изд., доп. – М.: Политиздат, 1988. – 496 с. – С. 479.
2. Клименченко С.Д. Психолого-педагогичні аспекти естетичного виховання майбутнього педагога // Журнал практичного психолога. – 2005. - № 11. – С. 119-126.
3. Красовський О.О. Інноваційні технології формування художньої культури майбутнього педагога // Вісник ЖДУ ім. І. Франка. – 2005. – Вип.. 24. – С. 85-88.
4. Б. Неменский. Мудрость красоты. О проблемах эстетического воспитания: Книга для учителя. – 2-е изд. перераб. и доп. – М.: Просвещение, 1987. – 255 с.
5. Суходольська-Кулешова Л.В. Формирование эстетической культуры будущего учителя // Педагогика. – 2003. - № 7. – С 83-87.

6. Сухомлинський В.О. Проблеми виховання всебічно озвненої особистості. Вибрані твори в 5-ти томах. – Т. 1. – К.: Рад. шк., 1976. – С. 62-202.

7. В.О. Сухомлинський. Вибрані твори у 5 т. – Т. 4. – К.: Рад. школа, 1977. – 640 с.